

ПОЛІТИЧНІ ВБИВСТВА ГАВРІІЛА КОСТЕЛЬНИКА І ЯРОСЛАВА ГАЛАНА – ПРОВОКАТИВНИЙ ЗАСІБ БОРотьБИ РАДЯНСЬКИХ КАРАЛЬНИХ ОРГАНІВ ПРОТИ УКРАЇНСЬКОГО РУХУ ОПОРУ

У статті висвітлено обставини загибелі Г.Костельника та Я.Галана. Формальний керівник Львівського собору 1946 р., що ліквідував греко-католицьку церкву, Г.Костельник претендував на повне лідерство в структурі православної церкви на заході України. Крім того, він постійно наполягав на доцільності відкриття у Львові духовної семінарії. Письменник Я.Галан, незважаючи на свої комуністичні переконання, виступив проти русифікації, протестував проти спалення картин і книг, які тоді нищили у Львові. Таким чином, Г.Костельник і Я.Галан були невігідними для радянської влади. Більшовицькі спецслужби ліквідували Г.Костельника і Я.Галана, звинувативши у їх смерті український рух опору.

Убивство Гавриїла Костельника і особливо Ярослава Галана описано в радянській історичній літературі. Комуністична історіографія твердила, що загибель священника і письменника – справа рук бандерівського підпілля [10, 94-95; 19, 18-19]. Цілком зрозуміло, що таке пояснення політичної ситуації того часу було абсолютно вигідне радянській тоталітарній системі. Вона отримала непоганий шанс у черговий раз скомпрометувати український національно-визвольний рух в очах населення, інтелігенції західних областей УРСР та в країнах так званої “народної демократії”. Боротьба за українську національну державність одразу трактувалась для демократичних країн Заходу як типове терористичне, відірване від національних коренів, політичне явище. Серед колишніх учасників національно-визвольного руху 40-50-х рр. ХХ ст. давно побутувала версія, що фізичне знищення Костельника і Галана спровоковане більшовицькими спецслужбами [VII, 3]. Однак прихильники цієї тези спирались на особисті переконання і не оперували конкретними фактичними доказами. Лише тепер виникли об’єктивні можливості для правдивого відображення сутності політичних подій, пов’язаних із вбивствами настоятеля

Преображенської церкви у м. Львові Г. Костельника та популярного українського письменника і публіциста Я. Галана.

Мета статті полягає у висвітленні дійсної ролі Міністерства внутрішніх справ – Міністерства державної безпеки СРСР в організації терористичних актів над Г.Костельником і Я.Галаном. Використано нові архівні матеріали, які раніше не були в науковому обігу, останні публікації істориків відносно цієї проблеми. Автор не претендує на абсолютну істину. Він будує своє дослідження на тих документах, які для нього були доступні.

Гавриїл Костельник відіграв роль одного з головних ініціаторів Львівського церковного собору 1946 р., який ліквідував УГКЦ. Позиція Костельника зумовлена багатьма причинами. По-перше, ще у 20-30-х роках він конфліктував із Ватиканом щодо celibату священників, латинізації церкви. На вимогу Риму А. Шептицький змушений був усунути Г. Костельника від викладацької роботи в богословській академії [27, 213; 17, 200]. По-друге, два його сини перебували у дивізії СС “Галичина”, і він дуже хвилювався за свою рідню [VIII, 11]. По-третє, не можна відкидати особистого фактора. Г. Костельник як людина амбітна, честолюбна завжди відчував комплекс нерезалізованих можливостей і прагнув бути на перших ролях [17, 200].

Радянські спецслужби давно запримітили готовність Г. Костельника до угодовства і тому всіляко опікали священника. Наприклад, коли 21 серпня 1944 р. п’яний старший лейтенант НКВС Кваша здійснив збройне пограбування у квартирі Г. Костельника, то невдачу-мародера на показовому процесі засудили на 7 років в’язниці [IX, 126].

Оунівці планували убивство Г. Костельника за його антигреко-католицьку пропаганду. Підпільників відмовив К. Шептицький, котрий вважав, що у такому випадку органи радянської влади вживуть широкомасштабні репресії проти греко-католицького кліру [17, 201].

У 1948 р., 20 вересня, Г. Костельника вбили на сходах львівської Преображенської церкви. Терорист одразу покінчив життя самогубством. Радянська офіційна версія стверджувала, що виконав атентат бандерівець В. Паньків (“Яремко”) на знак помсти за Львівський собор 1946 р. [1, 332]. Ймовірно, вбивство Г. Костельника було організовано не підпіллям, а більшовицькими спецслужбами. Формальний керівник

Львівського собору 1946 р. претендував на повне лідерство у структурі православної церкви на заході України. Крім того, він постійно наполягав на доцільності відкриття у Львові семінарії, ректором якої бачив себе. Радянській владі вигіднішим був не живий примхливий церковний діяч, а мертвий мученик за православ'я. Деякі очевидці подій 20 вересня засвідчували, що атентатник не покінчив життя самогубством, а був застрелений із автомобіля, який потім зник у невідомому напрямі [3, 138].

На користь версії про ліквідацію радянськими спецслужбами свідків своїх брудних справ свідчить доля колег Г. Костельника по собору 1946 р. – Мельника і Пельвецького, які теж пішли із життя за тасмничих обставин [27, 215].

Найточніше оцінив суть подій академік М. Возняк: “Більше всього я боюся, що це нерозумне вбивство викличе нові репресії проти нашої молоді” [XII, 96-97]. Смерть Г. Костельника стала для більшовиків приводом для остаточної розправи із “агентурою Ватикану” – залишками українських греко-католицьких структур [17, 235].

Складною політичною фігурою також був Ярослав Галан. Все життя він дотримувався ортодоксальних комуністичних поглядів. Крім того, письменник працював (не так важливо, чи з примусу або ідеї – Ю.К.) на органи радянської державної безпеки [VII, 4]. Так, весною 1945 р. Я. Галана постійно бачили у товаристві полковника МДБ С. Карина. Сергій Карин у чекістських колах вважався спеціалістом у боротьбі з “українським буржуазним націоналізмом”. Ще у 1921 р. він був причетний до фатального кінця II Зимового походу військ УНР Ю. Тютюнника і трагедії під Базаром. Наприкінці лютого 1945 р. С. Карин як представник уряду УРСР вів переговори з ОУН-УПА. Також Я. Галан постійно контактував із письменником і одночасно давнім чекістським провокатором В. Беляєвим [23, 141; 8, 261; 17, 147]. Саме з подачі С. Карина і В. Беляєва 8 квітня 1945 р. львівська обласна преса опублікувала статтю Я. Галана (під псевдонімом “Володимир Росовича” – Ю.К.) “З хрестом чи ножем”, спрямовану проти покійного митрополита А. Шептицького і УГКЦ. Статтю Я. Галана передрукував офіційний орган КП(б)У – газета “Радянська Україна”. Вона транслювалась по радіо, розповсюджувалась окремим виданням, коментувалась на різних

зборах [VIII, 29–46]. Рука МДБ чітко простежується в іншому памфлеті письменника “Плюю на папу”, яким він відреагував на папський декреталій 13 липня 1949 року, що відлучив від церкви всіх, хто підтримує комуністів і соціалістів [6, 232–235]. Чекісти неодноразово використовували Я. Галана у ролі рупора для психологічного залякування західноукраїнської інтелігенції. Наприклад, у липні 1947 р. до Львова прибув заступник Голови Ради Міністрів УРСР Д. З. Мануїльський і виступив перед міською інтелігенцією із доповіддю “Проти українського буржуазного націоналізму”. Виступ Д. Мануїльського 25 липня обговорювався у Львівському університеті імені Івана Франка. Після засідання до Я. Галана, що виступав на зборах, підійшла колишня учасниця легіону Українських Січових Стрільців (УСС), відомий науковець О. Степанівна, з іронією сказавши: “Дякую Вам за те, що Ви хочете моєї смерті, я Вашої не хочу” [XI, 72]. Однак це не заважало публіцисту мати свій погляд на окремі проблеми життя в тодішній Україні. Галан вигідно вирізнявся на тлі стандартних радянських бонз. За серію репортажів із Нюрнберзького процесу він завоював авторитет, захищав українську культуру, виступав проти русифікації [29, 122], протестував проти спалення українських картин і книг, яких тоді стосами нищили [15, 60]. Запального письменника спробували поставити на місце. Було заборонено його п’єсу “Під золотим орлом”, але впертий Я. Галан продовжував дотримуватись своєї лінії [28, 105]. Він ставав небезпечним. Ще 1946 р. один із керівників радянських спецслужб у боротьбі проти українського повстанства Т. Строкач наголошував: “Ми Галана притягнемо до судової відповідальності. Галан – лайдак, Галан лайдак великий” [21, 2]. Крім того, Я. Галан багато знав, адже він був посвячений у “таємниці мадридського двору” під час ліквідації УГКЦ. Витягувати Я. Галана на судовий політичний процес зразка сталінських монстр-судів 30-х років радянській владі було абсолютно не доцільно. Найвигідніше було ліквідувати письменника, звинувативши у його смерті український рух Опору. Не випадково восени 1949 року у Львові з’являється генерал-лейтенант МДБ, убивця Є. Коновальця, організатор фізичного знищення Л. Троцького Павло Судоплатов [26, 305].

24 жовтня 1949 року Ярослава Галана вбили у Львові, у власній квартирі [4, 4]. Терористичний акт відразу списали на рахунок підпілля.

Я. Галана влаштували урочистий похорон на Личаківському цвинтарі. Шпалерами вишикували військо, мотивуючи це необхідністю перестороги від нових “націоналістичних” диверсій. Промовців на траурному мітингу було двоє – письменники П. Козланюк і Ю. Смолич [24, 262–263].

Загибель Ярослава Галана відіграла у Західній Україні таку ж роль, як загадкова смерть С. М. Кірова 1934 року у Ленінграді. Вона означала новий тур репресій. У Львові негайно з’явився лідер українських комуністів М. Хрущов, який виступив перед партійно-радянським активом з проблеми ідеологічного виховання [XIII, 271]. Він злісно звинуватив ректора Львівського університету Г. М. Савіна: “Ви для кого готуєте кадри? Чи для Радянської влади, чи для націоналістів” [VI, 1]. Із львівських вищих навчальних закладів були виключені та заарештовані сотні студентів, паралельно відбувалась чистка підозрілої інтелігенції [15, 54]. За ґратами опинились, а пізніше отримали різні терміни тюремного покарання відомі науковці, вчені, літератори, наприклад, О. Дучимінська, О. Степанівна та її син Я. Дашкевич [9, 65; 16, 6; 12, 2; 13, 2]. Хрущов навіть запропонував ввести для жителів Західної України спеціальні паспорти. Однак Москва визнала таку пропозицію політично шкідливою [26, 302].

Формальними вбивцями Я. Галана вважаються учасники бандерівського підпілля І. Лукашевич та М. Стахур, які виконали завдання свого безпосереднього провідника Р. Щепанського (“Буй-Тура”). І. Лукашевич був заарештований одразу після терористичного акту, а М. Стахур ще певний час залишався на волі. Візьмемо до уваги варіант, що названі особи справді могли бути ідейними членами ОУН. Але наказ про знищення Я. Галана міг віддати і провокатор. У тому немає нічого дивного. Трагедія вузькоконспіративних організацій завжди полягала у тому, що вони ніколи не були забезпечені від проникнення у свої структури ворожої агентури. У багатьох випадках неможливо розплутати складний гордіїв вузол, що пов’язує справжніх революціонерів та органи політичного дізнання. Інколи революційно-підпільною боротьбою керував ворог, проти якого та боротьба велась. У кінці 40-х років підпільна мережа ОУН настільки була просякнута ворожою агентурою, що було важко відрізнити, де починався справжній

бандерівець, а де закінчувався провокатор із МДБ [17, 244–245]. Яскраве підтвердження – інспірований чекістами відкритий лист ОУН до М. Рильського, де поетові виносили смертний вирок [11, 295].

Наштовхус на роздуми також факт, що у жовтні 1949 р. Я. Галан зустрівся із заступником начальника Червоноармійського райвідділу МДБ м. Львова капітаном А. Дмитрієвим і передав лист з погрозами, який йому підкинули у квартиру. Лист, мабуть, був інспірований чекістами. Потрібно було творити легенду про довготривалість підготовки атентату і невідворотність загибелі Я. Галана. Незважаючи на те, що письменник був знайомий із начальником МДБ області генерал-лейтенантом Вороніним, співробітники, котрі відповідали за безпеку Галана, обмежились виданням йому лише револьвера [XIV, 5].

При уважному аналізі судових справ І. Лукашевича і М. Стахура виникає впевненість, що вони не вбивали письменника. Єдиному свідкові – домашній робітниці Я. Галана, вірити не можна. Налякана жінка під тиском МДБ могла назвати кого завгодно. І. Лукашевич справді раніше заходив до Я. Галана з метою розв'язання особистих проблем. У матеріалах слідства є надзвичайно серйозні розходження. Після вбивства Я. Галана бойовики зв'язали домашню робітницю. Постає запитання – навіщо залишати в живих такого серйозного свідка? Не маючи з собою мотузки, І. Лукашевич обірвав шнур із телефонного апарата і зв'язав ним домробітницю. Але дактилоскопічна експертиза встановила, що на телефоні відбитки пальців не І. Лукашевича. На попередньому слідстві М. Стахур заявив, ніби це він відірвав шнур і зв'язав жінку. Дактилоскопічний аналіз підтвердив правдивість його зізнань щодо відбитків [IV, 10–79]. Начебто проблема вичерпалася. Але у травні 1955 року (коли І. Лукашевича і вже давно не було в живих) їхні слідчі справи взяв співробітник 4-го відділу КДБ УРСР у Львівській області Погорецький. справи потім повернулися до архіву, але у них вже не було речових доказів з експертизи відбитків пальців. Жодного службового покарання Погорецький не отримав [III, 116–119]. Він, імовірно, виконував волю вищого керівництва. Комусь було вигідно, щоб дактилоскопічні аналізи зникли. Швидше за все, там зберігались відбитки пальців справжнього убивці.

На користь нашої версії говорить і те, наскільки вигідною була для слідства кандидатура І. Лукашевича. Його батько, священник

Д. Лукашевич, був далеким родичем дружини Р. Шухевича – Наталки Березинської [I, 192]. Так перекидався прямиий місток зв'язку “убивць” із бандерівським підпіллям.

Є також відомості про причетність до загибелі Я. Галана майбутнього убивці Л. Ребета і С. Бандери Богдана Сташинського, який особисто знав Р. Щепанського (“Буй-Тура”) і вже після терористичного акту зустрічався з М. Стахуром. Це також багато важить [I, 876; 15, 2; XIV, 3].

Радянська влада використала судові процеси над так званими вбивцями Я. Галана для компрометації націоналістичного руху. Військовий трибунал Прикарпатського округу в складі полковника юстиції Мурашина, народних засідателів підполковника Алікаєва, підполковника Ковшикова за закритими дверима 3-4 січня 1951 р. судив І. Лукашевича, його братів О. Лукашевича і М. Лукашевича та їх співучасника Т. Чміля. Обвинувачені визнали вину і були засуджені до страти. Після відхилення прохання про помилування їх усіх розстріляли у Львові 15 березня 1951 р. [II, 287]. 15-16 жовтня 1951 р. військовий трибунал судив М. Стахура [5, 298]. Процес мав відкритий характер, бо Стахур уже був підготовлений до ролі “терориста”. Не випадково судові засідання приурочили майже до дворічного терміну загибелі Я. Галана, і в ролі обвинувача виступив знаний з Нюрнберзького процесу прокурор Р. Руденко [22, 73]. У красномовного прокурора були великі шанси і можливості для дискредитації бандерівців, і він зміло їх реалізував. М. Стахура засудили до шибениці [5, 3]. Після оголошення вироку Стахур панічно скрикнув: “Ми не так ... Не так домовлялись” [20, 2]. Із стратою Стахура надзвичайно квапились. Йому навіть не дозволили подати прохання про помилування і повісили 16 жовтня вночі [IV, 315]. Коли 19-річного хлопчину вели на екзекуцію, він жалібно кричав: “Я не вбивав, не вбивав Галана” [15, 60]. Після завершення процесів Я. Галану посмертно присвоїли Сталінську премію [25, 484].

Отже, убивства Ярослава Галана і Гавриїла Костельника були вигідні радянським каральним органам. По-перше, усувались громадські діячі, які *багато собі дозволяли* і могли у перспективі вийти з-під партійного та радянського контролю. Адже ці люди вважали, що вони також можуть претендувати на формування політичної лінії

Комуністичної партії та радянської влади у західному регіоні УРСР. Їх потрібно було усунути для нейтралізації загрози утворення подібних прецедентів у майбутньому. По-друге, виник прекрасний привід для нарощування маховика більшовицьких репресій на західноукраїнських землях. Радянські каральні органи вчинили погром серед студентства, інтелігенції, наукових кіл західноукраїнських земель. Зрозуміло, що всі конкретні обставини цих подій залишаються до сьогоднішнього часу повністю не з'ясованими. Тому ця версія потребує ширшого документального підкріплення у формі пошуку і публікації нових архівних матеріалів.

I. Архів Управління Служби Безпеки України у Львівській області (далі - АУСБУЛО). Кримінальна справа 16603. Т.1.

II. АУСБУЛО. Кримінальна справа 16603. Т.5.

III. АУСБУЛО. Кримінальна справа 16606. Т.5.

IV. АУСБУЛО. Кримінальна справа 29877. Т.4.

V. АУСБУЛО. Кримінальна справа 32385. Т.38.

VI. Власний архів автора. Розповідь Д. Низового – колишнього працівника Дрогобицького обкому компартії України. Записана 11 жовтня 1994 р.

VII. Власний архів автора. Розповідь Ю. Шухевича – сина командуючого УПА Р. Шухевича. Записана 5 листопада 1997 р.

VIII. Державний архів Львівської області (далі - ДАЛО). Ф. П-3 (Львівський обласний комітет Комуністичної партії України), оп. 1, спр. 71.

IX. ДАЛО. Ф. П-3, оп. 1, спр. 209.

X. ДАЛО. Ф. П-3, оп. 1, спр. 212.

XI. ДАЛО. Ф. П-3, оп. 2, спр. 116.

XII. ДАЛО. Ф. П-3, оп. 2, спр. 458.

XIII. ДАЛО. Ф. П-3, оп. 3, спр. 472.

XIV. ДАЛО. Ф. П-3, оп. 4, спр. 815.

1. Андрушко В. Скажім собі правду в очі // Визвольний шлях. – 1998. – Ч. 7. – С. 875-880.

2. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні (1917-1953). Книга 1. – К.: Либідь, 1994. – 428 с.

3. Бошюрків Г. Придушення української греко-католицької церкви в СРСР та Польщі у повоєнні часи // Сучасність. – 1990. – Ч. 7-8. – С. 128-139.
4. Вільна Україна. – 1949. – 25 жовтня.
5. Вільна Україна. – 1951. – 17 жовтня.
6. Галан Я. Плюю на папу // Галан Я. Твори. Т. 3. – К.: Держвидав худ. л-ри, – 1960. – С. 232-235.
7. Гомін України. – 1960. – 30 травня.
8. Даниленко С.Т. Дорогою ганьби і зради. – К.: Наук. думка, 1970. – 360 с.
9. Дашкевич Я. Штрихи до політичного портрету Романа Шухевича // Україна в минулому. Вип. 7. – Київ-Львів: НАН Укр., 1995. – С. 60-66.
10. Дмитрук К.Є. Приречені: Буржуазно-націоналістичні та уніатські провокатори на послугах фашизму та імперіалістичної реакції. – Львів: Каменяр, 1981. – 327 с.
11. Дужий П. Степан Бандера – символ нації. Частина 2. – Львів: Галицька видавнича спілка, 1997. – 384 с.
12. За Вільну Україну. – 1992. – 21 липня.
13. За Вільну Україну. – 1992. – 17 грудня.
14. За Вільну Україну. – 1997. – 11 січня.
15. Іваничук Р. Благослови, душе моя, Господа... – Львів: Просвіта, 1993. – 269 с.
16. Квіт С. Оксфордський стандарт // Шляхи перемоги. – 1998. – 26 серпня. – С. 6.
17. Киричук Ю. Нариси з історії українського національно-визвольного руху 40-50-х років ХХ століття. Львів: ЛНУ, 2000. – 304 с.
18. Масловський В. Зброя Ярослава Галана. – Львів: Каменяр, 1982. – 142 с.
19. Олексюк М. Вбивця Коновальця відомий // За Вільну Україну. – 1992. – 19 вересня. – С. 1-2.
20. Олексюк М. Зловісний символ, або чи був Стахур борцем-революціонером // За Вільну Україну. – 1996. – 6 вересня. – С. 2.
21. Олексюк М. Розмова з убивцею // За Вільну Україну. – 1993. – 30 березня. – С. 2.
22. Потебенько М. Пошук істини. – Київ: Істина, 2000. 228 с.

23. Потічний П. Політична думка українського підпілля 1943-1951 // Зустрічі. – 1991. – № 2. – С. 137-147.
24. Смолич Ю. Розповідь про неспокій. Ч.1. К.: Рад. письменник, 1968. – 285 с.
25. Судоплатов А. Тайная жизнь генерала Судоплатова. Книга 2. – М.: Современник, 1998. – 556 с.
26. Судоплатов П. Разведка и Кремль. Записки нежелательного свидетеля. Москва: Гея, 1996. – 604 с.
27. Шкраб'юк П. Виноградник Господній. – Львів: Місіонар, 1995. – 412 с.
28. Ярослав Галан – борець за правду і справедливість. Документи і матеріали // Укр. іст. журн. – 1990. – № 2. – С. 100-107.
29. Ярослав Галан – борець за правду і справедливість. Документи і матеріали (закінчення) // Укр. іст. журн. – 1990. – № 3. – С. 120-123.

Юрий Киричук. Убийство Гавриила Костельника и Ярослава Галана – провокационное средство борьбы советских карательных органов против украинского движения сопротивления. В статье освещены обстоятельства гибели Г.Костельника и Я.Галана. Формальный руководитель Львовского собора 1946 г., ликвидировавшего греко-католическую церковь, Г.Костельник претендовал на полное лидерство в структуре православной церкви на западе Украины. Кроме того, он постоянно требовал открытия во Львове духовной семинарии. Писатель Я.Галан, несмотря на свои коммунистические убеждения, выступил против русификации, протестовал против сожжения украинских картин и книг, которые тогда уничтожали во Львове. Таким образом, Г.Костельник и Я.Галан были невыгодны для советской власти. Большевицкие спецслужбы ликвидировали Г.Костельника и Я.Галана, а в их смерти обвинили украинское движение сопротивления.

Yurii Kyrychuk. Havryil Kostelnyk's and Yaroslav Halan's political murders as a provocative means of struggle of soviet criminal organs against the Ukrainian movement of resistance. In his article the circumstances the murder of Kostelnyk and Halan as provocation method of struggle MVD-MGD" against the Ukrainian underground is shown. Being the formal head of the Lviv council in 1946, which forbade Ukrainian Greek-Catholic church, Havryil Kostelnyk was going to be the leader of Orthodox Church in Ukraine. Moreover, he demanded the establishment of seminary in Lviv. Jaroslav Halan, the writer, although supporting communist ideology, protested against russification, against the burning of Ukrainian books, which were regularly burned in Lviv. Thus, the ideas of Kostelnyk and Halan were not acceptable for Soviet power, and Soviet secret service exterminated both of them, saying that they were killed by the Ukrainian underground.